

Hannes Viimaranta & Johanna Viimaranta

Grigori Oster – satusetä, huligaani ja pedagogi

Grigori Oster (s. 1947) on viime vuosikymmenten venäläisen lastenkirjallisuuden merkittävimpiä hahmoja, vaikka hän onkin kansainvälisesti jäänyt kymmenen vuotta vanhemman ystävänsä Eduard Uspenskin varjoon. Laajan kirjallisen tuotannon lisäksi Oster tunnetaan Venäjällä monien suosittujen animaatiofilmien käsikirjoittajana.

Osterin suosio sai alkunsa pikkulapsille suunnatusta tarinakokoelmasta *Kotjonok po imeni Gav* (1976, ”Kissanpentu nimeltä Hau”), joka on noussut klassikoksi ennen kaikkea sen pohjalta tehtyjen piirrosanimaatioiden (1976–82) ansiosta. Keskeistä näissä lyhyissä tarinoissa on lapsenomaisen näkökulman ympäröivään maailmaan ja ystävyys-teeman. Samalla tulee esiin Osterin koko tuotannossa korostuva kontrasti lasten ja aikuisten maailmankuvan välillä. Naapurin musta kollikissa paheksuu Haun ystävyyttä koiranpentu Pallon (Šarik)¹ kanssa ja varoittelee, että lapsuuden takaa-ajoleikki muuttuu aikanaan oikeaksi, yksipuoliseksi takaa-ajoksi. Pennut eivät tätä suostu uskomaan, mutta yhteen tarinoista sisältyy silti pieni viite siitä, että lapsuuden idylli ei välttämättä ole ikuista. Pallo-pentu ihailee ison koiran uutta kuonokoppaa ja arvelee, että isona hänkin saa sellaisen. ”Aiotko muka ruveta puremaan?” ihmettelee Hau. ”En aio, mutta eihän sitä tiedä, vaikka isompana haluaisinkin ruveta”, vastaa Pallo.²

Kertomussikermä *38 popugajev* (1991, ”38 papukaijaa”) on venäläisen lastenkulttuurin merkiteoksia ennen kaikkea filmiversiona. Tässä tapauksessa Osterin käsikirjoittamat nukkeanimaatiot (1976–91) edelsivät kirjamuotoista julkaisua, mutta kyse on silti täysipainoisesta lastenkirjasta, joka sopii kerrontatyyliltään lähinnä esikouluikäisille, vaikka animaatiot ovat myös pikkulasten suosiossa. Keskeisiä teemoja näissä tarinoissa ovat ystävyys ja erilaisuus. Henkilöhahmoina ovat ylivilkas marakatti, arka ja estoinen norsunpoikainen, itseriittoinen papukaija sekä monisäikeisimpänä ja viime kädessä viisaimpana hahmona jättiläiskäärme sekä yhdessä tarinassa hänen isoäitinsä. Sikermän nimestä huolimatta papukaijoja on vain yksi: ”38 papukaijaa” viittaa episodiin, jossa käärmeen pituus määritellään käyttäen mittayksikkönä papukaijaa, tai oikeammin papukaijanaskelta. Tämän jälkeen mittayksikköä vielä vaihdetaan ja saadaan tulokseksi 5 marakattia tai 2 norsunpoikasta. Muissakin sikermän tarinoissa sivutaan Osterille läheisiä matemaattis-luonnontieteellisiä aiheita. Papukaijan pitämä matematiikan oppitunti tosin menee mönkään, koska marakatti ahmii esimerkkiaineistoksi tarkoitettua banaania, mutta kookospähkinän avulla päästään ainakin tutustumaan painovoimalain vääjäämättömyyteen. Myös kielen ilmiöitä tutkaillaan ystävysten kesken sattuvien väärinkäsitysten

kautta: kun norsunpoikanen tuo marakatile terveiset käärmeeltä, marakatti suuttuu, koska ei saakaan mitään esineellistä ”terveistä”, ja väittää norsun hukanneen sen matkan varrella. Papukaijan selvittely-yritykset lähinnä sotkevat asiaa entisestään, ja vasta käärmeen itsensä avulla tilanne saadaan selvitettyä.

Osterin varhaisimpia lähinnä kouluikäisille lapsille suunnattuja teoksia on tarinakokoelma *Petka-mikrob* (1979, ”Petka-mikrobi”). Päähenkilö on vesipisarassa asuva mikrobipoika, joka alkaa isonveljensä tavoin käydä töissä meijerissä. Siellä hän osoittautuu erinomaiseksi kefirin hapattajaksi ja nousee nopeasti esimiesasemaan. Mikroskoopin välityksellä Petka tutustuu myös hänestä kiinnostuneisiin tutkijoihin (”Onpa kiinnostavia mikrobeja!”, toteavat tutkijat; ”Onpa kiinnostavia tutkijoita!”, sanovat mikrobit). Oster ei kuitenkaan tunnu saavan kaikkea irti sinänsä mainiosta mikrobi-ideasta, vaan vaikutelmaksi jää, että viihteellisuuden ja opettavaisuuden välillä on näissä tarinoissa liiallinen jännite.

Osterin seuraava tarinakokoelma oli *Legendy i mify Lavrovogo pereulka* (1980, ”Lavrovyn-kujan legendat ja myytit”). Legendat ja myytit eivät tässä ole ikiaikaisia kertomuksia, vaan lasten kokemusmaailmasta nousevia mielikuvitustarinoita. Myöhemmin Oster on kirjoittanut lähtökohtaisesti samalla reseptillä teoksen *Mify i legendy Velton Parka* (2008, ”Wellton Parkin myytit ja legendat”), jota on kritisoitu ennen kaikkea sen syntyhistorian takia: Wellton Park on uusi ylellinen asuinkortteli Moskovassa, ja kertomukset ovat syntyneet rakennuttajayhtiön tilauksesta. Useimpiin tarinoihin onkin ympätty asuinalueen ylistystä hieman enemmän kuin olisi taiteellisen vaikutelman kannalta tarpeen.

Hyvin tunnettu osa Osterin tuotantoa ovat ”haitalliset neuvot” (*Vrednyje sovety*), joita on ilmestynyt vuodesta 1990 alkaen useana erisisältöisenä niteenä. Suomeksi niitä on julkaistu yhden kokoelman verran osuvalla nimellä *Huviksi ja haitaksi* (2010, suom. Teemu Kaskinen). Kyse on runomuotoisista, mutta riimittömyytensä takia venäläiseen korvaan ”epärunnollisista” pikku teksteistä, jotka näennäisesti opastavat lukijaa huonoille teille. Esimerkiksi:

Lyö kepillä sammakkoa,
se on hyvin kiinnostavaa.
Revi karpäselä siivet,
niin se oppii juoksemaan.
Kunhan jaksat harjoitella,
koittaa päivä kultaisin.
Jokin kaukainen valtakunta
tekee sinusta pyövelin. (Oster 2010, 36; suom. Teemu Kaskinen.)

Osterin itsensä mukaan haitalliset neuvot on tarkoitettu ”rokotukseksi tyhmyyttä vastaan”: antamalla ilmiselvästi nurinkurisia käyttäytymisohjeita kirjailija kertoo pyrkivänsä ennen kaikkea siihen, että kirjaa lukeva lapsi oppisi katsomaan omaa ajatteluaan elämän

eri tilanteissa ulkoa päin ja miettimään, onko ensimmäisenä mieleen tuleva toimintatapa välttämättä järkevä (Štšuplov 2004).

Suomennetut ”haitalliset neuvot” ovat saaneet nuivia arvosteluja (esim. Heikkilä-Halttunen 2010) ja jääneet vaille mainittavaa menestystä, vaikka Alexander Reichsteinin kuvitusta on aiheellisesti kiitelty. Aikuisten pelko siitä, että lapset voisivat ottaa huonot neuvot tosissaan, on mahdollisesti suurempi suomalaisessa kulttuuri- ja kielipiirissä kuin venäläisessä, jossa neuvostoaikojen perintönä on paremmin totuttu asioiden kääntelyyn päälaelleen. Tosin Venäjälläkin Osterin musta huumori ja väkivaltaisen toiminnan kuvaukset ovat herättäneet vastareaktioita (Hellman 2013, 566).

Hieman toisenlainen versio käänteisyyden poetiikasta on keskeisessä asemassa Osterin kirjoissa *Vospitanije roditelei* (1999, ”Aikuisten kasvatus”), *Papamamalogija* (2000, ”Isi-äiti-logia”) sekä *Deti i eti* (2011–12, ”Lapset ja ne toiset”). Nämä teokset käsittelevät lasten ja vanhempien suhteita nurin kurin käännettynä: kaksi ensimmäistä kirjaa parodioivat oppikirjamaista esitystapaa, kun taas *Deti i eti* -kertomukset perustuvat asetelmaan, jossa lapset ja aikuiset ovat vaihtaneet osia keskenään. Samaan sarjaan kuuluvat myös *Domašnije i oditšavšije vzroslyje* (2009, ”Kesyt ja villiintyneet aikuiset”) sekä *Dikije i prirutšonnyje vzroslyje* (2009, ”Villit ja kesytetyt aikuiset”), joissa aikuisten käytöstä kuvaillaan populaaritieteellisten eläinkirjojen tyyliin: ”tutkijat ovat laskeneet, että yhdeltä mummolta voi saada jopa 20 karkkia päivässä”. Kauttaaltaan Oster pyrkii huumorin varjolla tarjoamaan ratkaisuja lasten ja aikuisten välisten suhteiden keskeiseen ongelmaan: aikuiset unohtavat liian helposti lapsuuden kokemuksensa, kun taas lapsilla ei vielä voi olla kokemusperäistä tietoa aikuisena olemisesta (Poleva 2013, 87).

Kirjallisuudentutkijoita on Osterin tuotannossa erityisesti kiehtonut innovatiivinen lastenromaani *Skazka s podrobnostjami* (1989, ”Satu ja yksityiskohtia”), jota on kuvailtu mm. hypertextuaaliseksi (Rudova 2008, 332) ja joka on tietävästi myös Osterin oma suosikki (Hellman 2013, 566). Monitasoisen kerrontarakenteen ensimmäisen tason muodostavassa kehyskertomuksessa lukijalle esitellään seitsemän puista karusellihevosta nimiltään Maša, Daša, Saša, Paša, Glaša, Nataša ja Prostokvaša. Nimet ovat enimmäkseen tyypillisiä venäläisten etunimien deminutiiveja, mutta johtajahahmoksi nouseva Prostokvaša on suomennettuna ”Piimä” tai ”Viili”. Iltaisin hevoset vaativat ”karusellin johtajaa” kertomaan heille satuja. Kirjan ensimmäisessä luvussa johtaja ilmoittaa, että sadut ovat nyt loppuneet. Tätä välittömästi seuraavassa ”viimeisessä luvussa” hän alkaa kertoa viimeistä tarinaansa oikukkaasta pojasta, joka suuttuu niin pahoin koko planeetalle, että sinkoutuu avaruuteen. Prostokvaša-hevonen saa suostuteltua johtajan jatkamaan tarinankerrontaa takertumalla pariin ohimennen mainittuun henkilöähahmoon ja pyytämällä ”yksityiskohtia” siitä, mitä heille jatkossa tapahtui. Jatkossa näitä yksityiskohtia tulee yhä lisää: ”viimeisen luvun” jälkeen ovat vuorossa ”ensimmäiset yksityiskohdat”, sitten ”toiset yksityiskohdat” jne. aina ”42. yksityiskohtiin” asti.

Kehyskertomukseen palataan tämän tästä lukujen alussa, lopussa ja välillä keskelläkin: hevoset kommentoivat tapahtumia ja esittävät omia pyyntöjään ja olettamuksiaan kerronnan etenemisestä. Yksityiskohtien myötä myös henkilöhahmojen määrä kasvaa. Iloisessa sekamelskassa on muiden joukossa mukana Daniil Harmsin Puškin-ilveilyjen hengessä kuvattu runoilija Pampuškin, joka on niin pitkään ollut kirjoittamatta mitään, että hänelle on pystytetty muistomerkki jo elinaikanaan. Eläinhahmoista voidaan mainita Osterin käsikirjoittamista piirrosfilmeistä lainattu monitaitoinen äitiapina villeine lapsineen sekä neljä eläintarhassa asuvaa, mutta vapaasti kaupungilla liikuskelevaa ja jopa kirjoitustaitoista sarvikuonoa. Juonen kiemurat ulottuvat välillä jopa Afrikkaan, jonka keskipisteessä asustaa sarveton sarvikuono nimeltään Kuonokuono (venäjäksi Nosonos). Lopussa monet eri juonilinjat kohtaavat toisensa ja pahakin saa palkkansa, kun tarinan roistot Špil ja Kupol (”Torni” ja ”Kupoli”) joutuvat pakenemaan raivoisaa pässiä miliisin suojiin. Laaja henkilögalleria ja rönsyilevä kerronta eivät empiiristen havaintojen perusteella saa lapsilukijan päätä sekaisin, vaan kokonaisuus on ainakin siihen olennaisesti kuuluvan kuvituksen avulla hallittavissa ja tapahtumien absurdius vetoaa lapsen mielikuvitukseen.

Skazka s podrobnostjami ei ilmestyessään saavuttanut kovin suurta suosiota, ja vuonna 2008 Larisa Rudova (2008, 332) arvioi kirjan jääneen jo lähes täysin unohduksiin – toivoen samalla, että lukijat löytäisivät sen uudelleen. Tämä toive onkin toteutunut vuonna 2010 julkaistun uuden laitoksen myötä, jossa Nikolai (”Kolja-setä”) Vorontsovin humoristiset piirrokset nivoutuvat oivallisesti Osterin tarinankerrontaan. Vorontsovin kuvittamana julkaistiin vuonna 2011 uudelleen myös toinen Osterin jo aiemmin kirjoittama kouluikäisille soveltuva pienoisromaani, *Jubka dlja prezidenta* (2004, ”Hame presidentille”), joka sai samalla uuden ja entistä arvoituksellisemman nimen *Robinzon i trinadtsat žadnostei* (”Robinson ja kolmetoista ahneutta”). Perussanomaltaan antimaterialistinen teos yhdistelee merirosvotarinaa ja yhteiskuntaopin alkeita Osterille ominaiseen absurdismiin. Monista hauskoista kohdista huolimatta tarina ei lähde samalla tavalla lentoon kuin *Skazka s podrobnostjami*, vaan saattaa olla pieni pettymys lisää samanlaista toivoneelle lukijalle.

Kaunokirjallisen tuotannon lisäksi Oster on ollut aktiivinen humorististen oppimateriaalien laatija varsinkin matematiikan ja fysiikan alalla. Yksi teos, *Zadatsnik po matematike* (1992, kirjaimellisesti ”Matematiikan tehtäväkirja”), on suomennettu nimellä *Mieletön matikka* (2000). Suomenkielinen nimi on kuivakkaa venäjänkielistä paljon osuvampi,³ sillä kokonaan sanallisista laskutehtävistä koostuva kirja ei ainoastaan elävöitä vaan monin paikoin jopa karnevalisoi matematiikan opiskelua, joskus hyvän maun rajoja koetellen.

Melkoisen vitsiniekan ja jopa kirjallisen huligaanin maineeseen päässyt Oster yllätti monet vuonna 2004 ottaessaan vastaan korkealta taholta tulleen toimeksiannon:

Vladimir Putin valitsi hänet lapsille suunnatun Venäjän presidentin nettisivun *kids.kremlin.ru* tekstien pääasialliseksi kirjoittajaksi. Osterin kaunokirjallisen tuotannon kanssa näillä teksteillä on varsin vähän yhteistä. Lastenkirjailijan kädenjälki näkyy joissakin pienissä tyyliseikoissa, mutta kokonaiskuva on sekä kielen että sisällön puolesta hyvin neutraali ja jopa siloteltu. Esimerkiksi poliittista oppositiota presidentti vaikuttaa tämän sivuston perusteella arvostavan suuresti demokraattisen yhteiskunnan tärkeänä osana. Osterin ansiota saattaa olla se, että Venäjän ja Neuvostoliiton sotilaallisten voittojen vuosipäivistä kertova osuus on tyyliltään hyvin maltillinen verrattuna siihen patrioottiseen hurmukseen, jota varsinkin toukokuisen voitonpäivän yhteydessä esiintyy muiden muassa eräissä lastenlehdissä. Oster on haastatteluissa korostanut, ettei hänen pyrkimyksenään ole ollut pönkittää minkäänlaista henkilökulttia, eikä kyseessä ole Putinin oma vaan Venäjän presidentti-instituution sivusto (Krulevitš 2004). Lopputulelman kannalta saattoi viime kädessä olla viisasta, että Oster otti tehtävän vastaan eikä jättänyt sitä jonkun kuuliaisemman kynäniekan hoidettavaksi. Hänen kirjallisten meriittensä joukkoon tämän sivuston tekstit eivät kuitenkaan ole laskettavissa.

Kaiken kaikkiaan Osterin laajaan tuotantoon mahtuu sekä selkeästi onnistuneita että laadultaan kyseenalaisempia julkaisuja. Joka tapauksessa suomalaisille lapsille ja saman tien aikuisillekin soisi tilaisuuden tutustua hänen teoksiinsa tähänastista laajemmin. Sanaleikkejä ja kulttuurisia viitteitä niihin sisältyy toki jonkin verran, mutta ei niin runsaasti, että kääntäminen olisi toivoton tehtävä.

Viitteet

¹ Šarik on Venäjällä tyypillinen koiran nimi. Suomenokseksi jouduttaisiin silti ilmeisesti valitsemaan kirjaimellinen vastine Pallo, koska yksi tarinoista perustuu sanaleikkiin: koiranpentu on unohtanut nimensä ja muistaa sen, kun ilmapallolla leikkivät lapset huutavat (palloa tarkoittaen) ”Šarik! Šarik!”, jolloin pentu luulee heidän kutsuvan häntä luokseen. Hetkeä myöhemmin pallo puhkeaa, ja kun lapset huutavat ”Šarik lopnul” (”Pallo puhkesi”), koiranpentu pelästyy puhjenneensa itse (Oster 2004, 19).

² «– Разве ты собираешься кусаться? – удивился котёнок. – Нет, – сказал щенок, – не собираюсь, но, когда я вырасту, может быть мне и захочется!» (Oster 2004, 23.)

Suomennokset venäjistä ovat kirjoittajien omia, ellei toisin ole mainittu.

³ Kirjoittajan henkilöllisyys antanee venäläiselle yleisölle riittävän vihjeen teoksen todellisesta luonteesta, joten vakavamielinen nimike saattaa itsessään olla käänteisyyden poetiikan mukaista leikinlaskua.

Kirjallisuus

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2010. Haalea mukaelma Jörö-Jukasta. *Helsingin Sanomat* 17.4.2010.

Hellman, Ben 2013. *Fairy Tales and True Stories. The History of Russian Literature for Children and Young People (1574–2010)*. Leiden: Brill.

- Kruleviš, Jelena 2004. Vrednyje sovery Putinu. *Moskovski komsomolets* 24.1.2004.
- Oster, Grigori 2004. *Vse skazki Grigorija Otera*. Moskova: Astrel/AST.
- Oster, Grigori 2010. *Hviksi ja haitaksi (Vrednyje sovery)*. Suom. Teemu Kaskinen. Helsinki: WSOY.
- Poleva, E. A. 2013. Pedagogičeskie vzgljady detskogo pisatelja G. Otera i osobennosti ih vyraženiya. *Vestnik TPGU* 6/2013.
- Rudova, Larissa 2008. Invitation to a Subversion. The Playful Literature of Grigorii Oster. Marina Balina & Larissa Rudova (eds.): *Russian Children's Literature and Culture*. New York & Abingdon: Routledge.
- Ššuplov, Aleksandr 2004. Grigori Oster: Vrednyje sovery – privivki ot gluposti. *Rossijskaja gazeta* 4.2.2004.